

բնագրին իմաստին խելամուտթիւն։ Այս յատկութիւնները կը փառարանեն իր մէջ ժամանակակիցները։ որոնք և խնդրած են իրմէ ձեռնամուխ ըլլալ նման աշխատութեան. և նա ձեռնարկած է «ի խնդրոյ ուսումնասիրաց», միուեալ առ այն մասամբ նաեւ «առանձուկ յօժարութեան»։

Իր աշխատութիւնը կը համարի նա համառոտութիւն «մեկնութեանց սրբոց վարդապետացն»։ որոնց գրուածներէն քաղած հանած է «զգաւն ծածկեալս աստուածագիծ տառից», կամ ինչպէս ինքը գեղեցիկ նմանութեամբ կ'արտայայտուի, «նմանեալ մեղուի անօսը թռչնոյ», որ կ'արձակէ «զթիւս ի լերինս բարձանց եւ ի հովիտս ծաղկանց» եւ «զպայծառագոյնն եւ զփուշտեսակն եւ զանուշահոտն ի միջոյ ծաղկանցն բառնայ ի վերայ թիկանցն կամ ընդ ոտիւք կառուցեալ՝ եւ ամայէ ի վեցանկիւնի բջիջն եւ գործէ զգարմանալիս իմաստնոց»՝ զմեղր, «սոյնպէս եւ իմ բաղձանք, կ'ըսէ, զերկուս ոտս տարածեալ ի վերայ բազում բլրոց եւ լերանց», այսինքն գրուածոց սուրբ վարդապետաց, «ի գիւտս օրինակացն արփիահրաշ արեգնածաւալ լուսափայլ մտաց» կը մատուցանէ ընթերցասիրաց, «որք ընդ հովանեաւ սորա նստին», յուսով թէ իր աշխատութիւնը պիտի «քաղցրանայ ի կոկորդոս նոցա քան զմեղու խորիսն»։ վասն զի «անուշակ եւ քաղցր է իմանալի կերակուր հոգեոյ քան զգալի կերակուր մարմնոյ՝ որոց կիրթ են ճաշակելիք»։ Առ այս «բազում ջանիւ աշխատեցայ», կ'ըսէ, կարգացի շատ զրքեր, «ժողվեցի «զպիտանիսն ի նոցանէ», «սակաւ ինչ յամենեցունց մասնաւորեալ զպատշաճաւորն»։

Աղբիւրները, որոնցմէ օգտուած է Սարգիս, յանուանէ յիշատակած է երկիցս. անգամ մըն ալ կրկնած է օրինակողը։ Ասոնք եղած են մեկնողական և ճառական գրուածներ, ամէնն ալ առնուած հայ մատենագրութեան գանձարանէն։ Յանկը կը ներկայացնեմ.

1. Եփրեմ, յատկապէս Մեկնութիւն Աւետարանի համաբարբառ։

2. Կիւրեղ Աղեփանդոցի (հմմտ. թղ. 200ա)։

3. Սեփանոս Սիւնեաց վերադիտող, որուն անուամբ ունինք Յովհաննու Մեկնութիւն մը։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՄԻՐՏՈՎԼԱԹ ԱՄԱՍԻԱՑԻ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Առնենք հիմայ Ամիրտովլաթի յիշած այս 64 դասակարգ դեղերն, ըստ իրենց յատկութեանց, բաղդատմամբ արար բնագրին, քովը նշանակելով անոնց արաբական և ֆրանսական համագործներն, ըստ իմ քննութեան։

Նախ՝ կը դնեմ Ամիրտովլաթի «Անգիւտաց Անպէտաին մէջ (երես 14-20) յիշուած անուններն, ինչպէս որ Ամիրտովլաթ մէջ կը բերէ. յետոյ՝ անոնց քով կը դնեմ իմ կողմէ համեմատուած կամ ճշգրտած արաբերէնն ու ֆրանսերէնը, այս = նշանէ ետք։

4. Իզնասիոս, Մեկնութիւն Ղուկասու Աւետարանին։

5. Յովն. Ոսկեբերան, Մեկնութիւն Յովհաննու։

6. Գրիգոր Աստուածարանի Ճառք։

7. Եպիփան Կիպրացի։

8. Գրիգոր Նարեկացի վարդապետ։

9. Սարկաւազ վարդապետ (հմմտ. թղ. 203ա, 205բ)։

10. Մովսէս Քերթով (թղ. 199բ. ի մասին Աբգարու թղթին)։

11. Մամբրէ Վերծանող, Ճառք։

12. Թէոփիլոս աշակերտ Ոսկեբերանի (201բ, 206բ, 216ա ևն.)։

13. Անանիա։

14. Նանա, Մեկնութիւն Յովհաննու։

15. Սեբերիանոս, ի մէջ քրիստոնասիրացն։

Այս թուին վրայ կրնանք աւելցնել՝

16. Զաքարիա կաթողիկոս, Ճառք, որոնցմէ կ'օգտուի (թղ. 190-206ա)։

Այս անունները յաճախ կը տեսնուին ի լուսանցս ԵՓ., ՆԱՆ, ՆՆ., ՍՏ., ՍԵՔ., ՈԿ., ԻԳ., ԶԱՔ. եւն. համառօտագրութեամբ։

Երուսաղեմ

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

(Վերջէ յաջորդել)

- ա. Լատիֆ, որ է Նուրֆ = لطيف (Subtil),
 բ. Քաթիֆ, որ է Լերկն = كثيف (Dense),
 գ. Սալիլ, որ է Ջրի = سائل (Liquide),
 դ. Ճամիտ, սալիլին ներհան է, Պաղի = جامد (Solide),
 ե. Լազիճ, որ է Կաշուկ = لزج لزج (Visqueux),
 զ. Հաշի, որ է Փերան = هشى (Friable),
 է. Մուլատտիֆ, որ է Նուրբացնող = ملطف (Adoucissant, Tempérant),
 ը. Մուհալլիլ, որ է Հալող = محلل (Résolutif),
 բ. Մուղատտէճ, որ է Կտրող = مقطع (Incisif),
 ծ. Մուֆաթթէճ, որ է Բացող = مفتح (Désobstruant),
 ծա. Մուրսի, որ է Թուլացնող = مرخية (Laxatif),
 ժբ. Հալի, որ է Քամող = حالي (Dénoueur),
 ժգ. Ղասասալ, Լուացնող = غسال (Laveur),
 ժդ. Մուխաշշին, որ է Խոշորացնող = مخشن (Qui occasionne l'âpreté),
 ժե. Ճազիպ, Քառող = جاذب (Épispastique),
 ժզ. Հազիմ, որ է Մարսեցնող = هاضم (Digestif),
 ժհ. Մուհալլիճ, որ է Եփող = منضج (Pépastique, Peptique),
 ժը. Մուհաֆֆիթ, Քամի այնող = مريح، منفق (Flatulent),
 ժբ. Տարիտ ըլ ըռիան, Քամին ցրող = طارد الريح (Carminatif),
 ի. Լազիլ, որ է Սահեցնող = لازق (Glutinatif),
 իա. Մուհամմիր, Կարմրացնող = محمر (Rubéfiant),
 իբ. Մահքուք, Քորել տող = محكك (Qui occasionne la démangeaison),
 իգ. Մուղարէճ, որ է Խոց անող = مفرح (Ulcératif),
 իդ. Մուհրիլ, որ է Այրող = محرق (Cathérétique),
 իե. Աքքալ, որ է Ուտող = آكله (Phagédénique),
 իզ. Քալի, որ է Մորթի այրող = كاوي (Caustique),
 իհ. Մուխաֆֆին, որ է Բորբոսեցնող = معفن (Pourrissant),
 իը. Մուքասիֆ, որ է Թանձրացնող = مكثف (Coagulateur),
 իբ. Մուղրի, որ է Կպցնող = مفر (Agglutinatif),
 ռ. Մամլիս, որ է Կոկող = علس (Polisseur),
 ռա. Մուղալլիս, որ է Թացող եւ սահեցնող = مزلق (Glissant),
 ռբ. Մուղապալիզ, որ է Կապող = مقبض (Astringent),
 ռգ. Մուղալլիս, որ է Նեղացնող = مضيق (Rétrécissant),
 ռդ. Մուսատտիտ, որ է Բռնող եւ կպցնող = مسدود (Obstruant),
 ռե. Մուսալլիպ, որ է Պնդացնող = مصلب (Consolidant),
 ռզ. Յասիբ, որ է Խժկող Կամ Քամող = عاصر (Styptique),
 ռհ. Տաֆէճ, որ է Դարձնող = دافع (Dérivatif),
 ռը. Մուխատտիր, որ է Թմրեցնող = مخدر (Narcotique),
 ռբ. Մուհֆաճ, որ է Հում այնող = منفج (Dyspeptique? Indigeste?),
 իս. Մուղապլի, որ է Ուժովցնող = مقوى (Fortifiant, Tonique),
 իսա. Ղաթթալ, որ է Մահացու դեղն = قتال (Meurtrier),
 իսբ. Սամմ, որ է Սպաննող դեղերն = سم (Toxique),
 իսգ. Թրիս, եւ Փազան, որ է Թունադեղ = ترياق (Antidote, Thériaque),

- խղ. Մուշահամ, որ է Միս բուսցնող = ملح (Sarcotique)։
 խն. Մուսասիսի ըլ զուրուհ, որ է Խոց բուսցնող = مسقى القروح (Humectant?)։
 խզ. Մուշասիսի, որ է Յիսասիկոլ եւ արբոլ = منقى، منفع (Détersif)։
 խե. Մուժպլա ըլ լահմ, որ Զարունմիս առնէ եւ բուսցնէ = منبت اللحم (Créogène)։
 խը. Տամիլ, որ է Մարբ եւ միս բուսուցանող = دمل (Cicatrisé, Cicatrisant)։
 խք. Ֆաշիր, Պայծառ եւ փայլուն առնող = فاشر (Polisseur)։
 ծ. Մուշիլ, որ է Լուծման դեղ = مسهل (Purgatif)։
 ծա. Մուշէի, Վերաբերութիւն այնող = مقى (Émétique, Vomitif)։
 ծբ. Մուտիր ըլ պազլ, Դոզ յորդորող = مدر البول (Diurétique)։
 ծգ. Մուտիր ըլ տամ, Արուն յորդորող = مكون دم (Hématopoïétique, Hémopoïétique)։
 ծդ. Մուտիր ըլ յարախ, որ է Քրօնիք բերող = معرق (Diaphorétique)։
 ծե. Մուշաշէիֆ, որ է Նաւեօ այնող = ناشف، منشف (Absorbant)։
 ծզ. Մասդուլթ, որ է Զգող = مسقط (Abortif)։
 ծե. Մասդուլթ ըլ հասա, مسقط الحصات (Lithontriptique)։
 ծը. Մուշնամիտ ըլ լապան, զկարն կապող եւ պակսեցնող = مقلل لبن، مجعد اللبن (Antilait-teux)։
 ծր. Զայիտ ըլ լապան, զկարն յաւելցնող = مزيد لبن (Galactopoïétique)։
 կ. Յախիլ, որ է Ամրացնող = عقل (Fixatif)։
 կա. Հապիտ ըլ տամ, որ է Արուն կապող = حابس الدم، قاطع دم (Hémostatique)։
 կբ. Մասիք ըլ պազլ, Դոզ կապող = ماصك البول (Qui remédie l'incontinence)։
 կգ. Մուվալլիտ ըլ մանի, Սերմն քննալող = محصل منى، مولد المنى (Spermatopé)։
 կդ. Ղատէհ ըլ մանի, Սերմն պակսեցնող = قاطع شهوه ؟ قاطع المنى (Antaphrodisiaque?)։

* * *

Ամիրտովլաթ իր բոլոր գործերուն մէջ ազգային զգացում կը դնէ, և երբեք առիթը չի փախցնէր հայ անունը յիշատակելու։ Այսպէս, կը յիշէ՝

«Հայկաւ»ը, թրք. Կիլ Էրմանի (Bol d'Arménie),

«Հայքար»ը, արաբ. Հանար ի Էրմանի (Pierre d'Arménie կամ Arménite),

«Հայի բորակ»ը, կամ «Հայբորակ»ը, արաբ. Պոռայ ի Արմանի կամ Էրմանի (Nitrate d'Arménie), զոր ձեռագիրներէ ումանք՝ սխալ կերպով՝ «Վրացի բորակ» կը գրեն, իսկ ումանք ալ՝ սխալ ընթերցմամբ՝ «Հացի բորակ» կը կարդան, փոխանակ Հայի բորակ կարդալու։

Ամիրտովլաթ կը յիշէ նաև՝

«Շէհի Էրմանի»ն կամ՝ ըստ այլոց՝ «Հայ չէհ»ը (Armoise, Artemisia Cina Berg.),

«Հայ խունկ»ը (Gomme ammoniacque)։ Միտիթար Հերացին ունի ոչ միայն «Հայ կաւ», այլ «Հայ հող» ևս (եր. 54 և 55)։

Իսկ Ասար Սերաստացի բժշկապետը կը յիշէ՝

«Տայ ուլ Հայոց» անունով ախտ մը, որ՝ իր իսկ մեկնութեամբ արար. «Տայ ուլ սայլապ»ն է (Alopécie)։

Ասոնցմէ դուրս Ամիրտովլաթ բազմիցս կը յիշատակէ նաեւ մեր սրտին մօտիկ անուններէն՝ Ամասիա, Արզրում, Արճէշի երկիր, Թապրէզ, Ռոյ, Կեսարիա, Կիպրոս, Կ. Պոլիս, Հայաստան, Հայոց երկիր, Հայք, Նարեկացի, Սեաստ, Ս. Դրիգոր, Սիսցիք, Վանայ ծով և Տարօն անունները։

Ամիրտովլաթի համբարած գիտութեան աստիճանն և իր երկասիրութեանց հեղինակօրէն խմբագրուած կամ հաւաքուած ըլլալը ցոյց տալու համար՝ բաւական է յիշել, թէ անձամբ բուսաբանական և ախտաբանական ուսումնասիրութիւններ կատարած է, ո՛ւր որ գտնուած է. այսպէս՝ Կ. Պոլսոյ մօտերը, Տերգոսի կողմերը հետազոտութիւն կատարած ըլլալն և Կ. Պոլսոյ չրջակայից մէջ բոյսեր հաւաքած ժամանակ՝ Զարնապ բոյսը գտած ըլլալը կը յայտնէ։ Իսկ ուրիշ տեղ կ'ըսէ. Փէդանպար չիչակին «ի Հոռմաց երկիրն կը բուս-

նի, ի Մակեդոնիա և ի Կոստանդինուպուլսին բոլորքն, եւ ի Սեւ ծովուն եզերքն. պակասաւոր ծառան զսաւ զինք ի այն տեղերն որ ազարակն է Կոստանդինուպուլսի, որ Հոռոմն այն տեղացն՝ Թէրկաւզ կ'առնէ: Եւ հոն՝ Ճաովարի (Zédoaire) յատկութիւններն յիշած ժամանակ կը յաւելու: «Եւ բժշկագետքն Հնդկաց ասեր են թէ այս դեղս՝ ճի ցեղ ցաւոց դեղն է եւ աւգտութիւն ունի: Եւ զան չազն որ վարպետաց լսել եմք եւ փորձեր են, զայն գրեցաք»: Ալալմալիի մասին իր անձնական կարծիքը չի թերանար յայտնելու, բնելով. «Եւ՝ անպիսանս՝ կու մնամ թէ այս մեղրս ի փրճոյ ծառէն կու հալի եւ կիջնու»: Ուրիշ տեղ կը պատմէ. «Եւ՝ Տեսայ մարդ մի որ յորժամ Արեգակն ի խոյն մտաւ, Ա. միխալ այս (Մուխալասայ) դեղէս գինով խմեց, եւ այն տարին քանի հեղ նորա մահացու դեղ տուին, զեն չարաւ . . . »: Յանպարի մասին ալ խօսած ժամանակ կ'ըսէ. «Եւ՝ անպիսան եւ անարժան ծառայս, լսել եմ եւ գրեցի եւ յիմացայ վասն անպարին համարն, քանի մի խօսք»։ Նոյնպէս՝ Յասալ ի պալատուրի խօսքն ըրած ժամանակ կը յայտարարէ, թէ «Հոս փնաս չկայ. եւ քանի հեղ փորձել եմ, մարդու փնաս չի հասցնել»: Սանտիբրիտաս (Sidéritis) բոյսին համար դիտողութիւնն է. «Սմանք ասեն թէ աղբրաց արունն է: յիմացիր որ չէ՛ իրաւ. սուտ է»: Եւ գեռ ուրիշ շատ մը դիտողութիւններ, զորս թուած եմ «Անգիտաց Անպէտ»ի հրատարակութեանն Յառաջարանին մէջ (եր. ԺԶ - ԺԷ):

Ամիրտովլաթի գործին գիտական արժէքը կը հաստատուի նաեւ անով, որ ան՝ — Շտայնբախէ, Բրոյն-Սէքարէ եւ Վորոնովէ 4-5 դար յառաջ — յոյն եւ արաբ բժիշկներու հետ գիտէր հիւթաբուժութեան (opothérapie) գրութիւնն եւ կենդանեաց ինչ ինչ գեղձերուն՝ մարդկային մարմնոյն զանազան մասերուն վրայ կատարած բարեբար ազդեցութիւնը: Ան գիտէր նաեւ Արեւաբուժութիւնը, արդի՝ նորագոյն բժշկութեան մէջ՝ պատուոյ տեղը բռնող Սլասոնի օգուտները, երխորդի (ténia) դէմ մեր հիմակուան գործածած Pelletierineի նախանիւթը, ինչպէս նաեւ վիրաբուժական գործողութեանց ժամանակ կիրարկուած թրմրեցուցիչ արտաքին դեղերու գոյութիւնը:

Ամիրտովլաթի նոյնպէս ծանօթ էր մեր արդի բժշկութեան մէջ Terres rares անուն տակ ծանօթ հողերու կամ մետաղախմբութեան ազդեցութիւնը, շնորհիւ իրենց պարունակած Ceriumին, Thoriumին և այլոց, որոնք քանի տարիէ ի վեր քննութեան առարկայ եղած են՝ մերազդի տարրաբաններէն՝ Առաքել Չաքրերեանի եւ Թադեոսեանի կողմէ: (Ամիրտովլաթի «Անգիտաց Անպէտ»ին մէջ տե՛ս Դին - Ի - մալսուլ կամ Մասնեհար կաւ [Terre sigillée] հատուածը, եր. 122):

Իր զանազան հետազոտութիւններով ու բժշկարաններով անուանի և օգտակար հանգիսացած Ամիրտովլաթ՝ իրապէս մեր մէջ կը հիմնէր առաջին հայ բժշկական վարժարանը, ինչպէս իրաւամբ կը յայտարարէ մեր գրչակից գիտնական եղբայրը՝ Դոկտ. Ալվադեան (Շաւարշ Նարեկունի) «Յառաջ»ի մէջ 16 Յունուար 1938ին գրած ուսումնասիրութեամբ:

Այս Մեծ Ամասիացին իր «Անգիտաց Անպէտ»ին վերջը՝ 26 տող ստանաւոր յիշատակարան մը ունի, ուր կ'ըսէ թէ «Զորս տարի գտիւ եւ գիշեր» աշխատած է այս գործին վրայ, եւ աւարտած է՝ «հինգ լեզուաւ» գրքեր կարդալով եւ ուսանելով, ինչպէս՝

«Ի Հայոց եւ ի Յունաց, եւ Յարապոց,
«Ի Պարսից, եւ ի Թուրքաց, իւր Լադիկաց:»

Հոս Ամիրտովլաթ իր ինքնութեան մասին ալ խօսելով կ'ըսէ.

«Եւ՝ բժիշկ Ամիրտովլաթ, հայս՝ եղիայ.
«Որ ծնել եմ ի Բաղամն Ամասիայ.
«Եւ հիմայ եմ բնակեալ ի Բիւզանդիայ . . . :
«Գծողիմ եւ շինողիմ՝ ո՛վ որ կարգայ,
«Ողորմի Բիւսոս որ ասէ, քէ Հայր մեղայ,
«Որ ի բանս ա՛յլ պակաս իմ չի մնայ,
«Փառք քեզ, Տէր. Հայոց բուսականը՝ ԼՄՆԱՅ».

որ է ըսել՝ $1482 = 1(30) + 17(200) + 1(400) + 1(1) + 3(300) + 551 = 1482$,

Վ. Ե. Բ. Զ. Ա. Բ. Ն.

Ի նպաստ Ամասիացիներու եւ Մարդուանցիներու՝ երկու խօսք ալ ունիմ ըսելիք:

Ամիրտովլաթի մահուընէն երկու դար ետք՝ Ամասիա քաղաքն հանդիսացած է ծննդավայրն ուրիշ հայ բժշկի մը, — ԳԱԼԼՈՒՍՏ ԱՄԱՍԻԱՅԻ, որ ապրած է ժէր դարուն, և գրած էր Բժշկարան մը Ռժժիթիւն (= 1668)։

Բովանդակութիւնն է՝ Մարդակագմութիւն, Ախտաբանութիւն, Առողջապահութիւն և Դեղագոլգութիւն։ Բայց ասոնք քաղուած են իրմէ յառաջ ծանօթ հայ Բժշկարաններէն. ուստի՝ Ամիրտովլաթի մեծարժէք գործերուն քով երկրորդական կը մնայ Գալուստի Բժշկարանը։

Յիշատակութեան արժանի է, որ Գալուստ՝ տեղի անտեղի, ամէն տեղ գրած է իր անունը, զոր օրինակ՝ հետեւեալ ձևով.

«Յիշեալ զԳալուստ Ամասիացին, զի բազում գրոց ժողովեցի փորձութեամբ զգեղս։»

«Ես՝ անարժան ծառայս՝ որ եմ Գալուստ Ամասիացին, ժողովեցի գրոց ստոյգն եւ գրեցի։» Եւ այլն։

Պարխա

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Կարնեցի Սօճի Շահոյեան եւ Էլպիս Քիրսեան բարեպաշտուհի մայրապետ Բոյրեր Յիսուն (50) Պաղեսթինեան Ոսկի յանձնեցին Ս. Պասրիարֆին՝ Ս. Յարութեան մէջ մեր սեպհական Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ երկու պատարագամասոյց սեղաններու նորակառոյց գմբէթաւոր խաչկալներու վրայի երկու պրօնգէ խաչեր իրենց յիշատակին շնորհիւ փափաքով։ Ս. Պասրիարֆը շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ յիշեալ բարեպաշտուհի մայրապետ Բոյրերու սոյն իմնադրած նուիրատուութիւնը՝ դրուատելով անոնց բարեպաշտական զգացումը եւ յանձնելով իրենց օրհնութեան կոնդակ մը։

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԵՐԵՄԻԱ ԶԷԼԷՊԻ

Երեմիայի անձնաւորութիւնը վերակազմել այս կերպով, հաւասար կուգայ անոր գործին ամբողջական վերլուծումին։ Կա՞յ այս մարդուն ետին այն միւսը որ իր ժողովուրդին տագնապներուն մէջ ինքզինքը կազմած, աշխարհն ու դէպքերը իր կերպով բացատրած, եղելութիւնները դատելու սեպհական կերպ մը ճարած գրագէտին տիպարը յիշեցնէր։ Նման հարցումի մը վրձնական պատասխանը, իմ կարծիքով, կարելի է Տարեգրութիւնի հրատարակումէն վերջը։ Օրագրութիւնը մատաղ տարիներու վաստակ, Չէլէպիին զգայնութեամբ համար արժանահաւատ վկայութիւն մըն է բայց ոչ իմացականութեան։ Ու գրագէտ մը, առանց այս վերջին շնորհին, պակաս է միշտ իր դերէն։

Արդ, «Պատմութիւն Սամալոյոյն» իբրեւ քերթուած, բարքերու տախտակ անբաւական վկայութիւն մը թէւ, բայց իբրեւ արձագանք մը պոլսական ոգիի մը՝ ունի արժէք ու կուտայ եզրեր բազդատական արդիւնքներու։ Կարդացէք նոյն այդ Պոլիսը Սիմէոն Դպիրի գրչին տակ, հազիւ կէս դար մը կանխող։ Անուններ պիտի գտնէք և ուրիշ քիչ բան։ Չես հասկնար ինչու Հոռովի, Վենետիկի, Եգիպտոսի համար այնքան թանկ դիտողութիւններ նոթող սա Դպիրը ոչինչ ըլլայ հասկցած այդ Պոլիսէն։ Ուրիշ վարդապետ մը, Դարանաղջի Գ. Վարդապետ, այդ Պոլիսը գագացած է աւելի պաշտօնական հաստատութիւն, պատրիարքարան ու վարչական կեդրոն մը, ուրկէ ամենէն աւելի ժամերը, տէրտէրները, պատրիարքները զբաղեցուցած են իր հետաքրքիր, խորաթափանց դիտողութիւնը։ Բայց երբ կը կարդանք «Պատմութիւն Սամալոյոյն», ինծի այնպէս կուգայ որ երկու երեք դար առաջ սիպիլեան քերթուած մը ունիմ աչքիս առջև, ասոր ծեփծեփանքը, նանրութիւնը տեղ տեղ, մեր ռոմանթիքներուն բառախաղային հեշտանքները ուրիշ տեղ, ու երբեմն ալ սուր դիտողութիւնը մեր իրաւ